

KÖNYVEKRŐL

Marton Ferenc: A pedagógiai tudás teste

Báthory Zoltán és Falus Iván (szerk. 1997): *Pedagógiai Lexikon, Pedagógiai Ki Kicsoda*. (3+1 kötet) Keraban Kiadó, Budapest.

Íme a Pedagógiai Lexikon három elegáns, sötétszürke kötete, összesen 2000 oldal a Pedagógiai Ki Kicsoda 300 oldalas kísérőkötetével együtt. Ezt a kitűnő művet tavaly jelentette meg a Keraban Kiadó, méghozzá úgy, hogy a kéziratok leadásához igen késői, június 9-i határidőt szabott meg. A két szerkesztő, *Báthory Zoltán* és *Falus Iván* a 20 szakszerkesztővel és 400 szerzővel együtt kevesebb, mint két és fél év alatt hozták létre a négy kötetet, ami e műfaj kiadásában valószínűleg gyorsasági világrekordnak számít. Következésképpen az a tényanyag, amit sikerült áttekintennem, túlnyomó részben a szaksajtó frissességével egyenértékű. Gondolok itt például a különböző országok oktatási rendszereinek leírásaira, különösen a kilencvenes években született – vagyis inkább újjászületett – államok esetében.

Nos, mint azt a figyelmes olvasó már felismerhette, jelen írásom a Pedagógiai Lexikon recenziója lenne. A kérdés tehát a következő: Hogyan recenzeáljunk egy lexikont? A válaszom pedig: kimondottan saját nézőpontomból teszem ezt. Magyar származású svéd oktatáspszichológus vagyok, aki az elmúlt harminc évben a tanulást vizsgálta – a következőkben azokat a saját élményeimet osztom meg az Olvasóval, amelyeket e csodálatos kötetek átlapozása közben szereztem.

Az enciklopédia mint eszköz

Az előszóban a szerkesztők leszögezik, hogy az enciklopédiát gyakorló pedagógusoknak és pedagógusjelölteknek szánják. E csoportok célközösséggé választásából következnek az anyagok kiválasztásának kritériumai: azoknak potenciálisan hasznosnak kell lenniük a pedagógia gyakorlatával foglalkozók számára.

Ez viszont egy rendkívül ambiciózus cél. Nagyratörését egyrészt a „gyakorló pedagógusok és pedagógusjelöltek” jelölik ki – vajon ők maguk valóban használni akarják majd e köteteket? Másrészt maguk a kötetek is meghatározzák e nagyra törő elhatározást: vajon a tartalmuk potenciálisan hasznos-e a gyakorló pedagógusok és pedagógusjelöltek számára?

Habár mindkét irányban merülhetnek fel részleges kétségeink, a szerkesztők szándéka tisztán megmutatkozik: a Lexikon jóval inkább eszköz-jellegű, mint amit hasonló kiadványok esetében valaha is tapasztaltam. A könyvet teljesen átszövik a keresztutalások és a szócikkek végén számos szakirodalmi referencia található. Ez a lexikon nem állítások halmaza, hanem használatra: a szellem felvilágosítására, a tevékenység ösztönzésére tervezett munka.

A Lexikon szelleme

Ezért tehát használatba veszem, és megkeresem *Pető Andrást*. Miért őt? Azért, mert az ő konduktív pedagógiája – ez egyfajta mozgásterápia olyan gyermekek számára, akik a központi idegrendszer valamilyen zavarra miatt nem tudják teljesen koordinálni a mozgásukat – elég nagy érdeklődést és vitát váltott ki Svédországban. Arra a következtetésre jutok, hogy a szócikk „belülről” íródott, vagyis olyasvalaki írta, aki pontosan a bemutatott szellemi iskolához tartozik. Ugyanakkor azonban a bemutatás tényszerű, az az érzésem, hogy a részrehajlás-mentesség őszinte szándéka hatja át.

Ezután a „szuggesztópédiai módszert” nézem meg. Ismét csak azért, mert bizonyos mértékben vitatott pedagógiai megközelítéssel állunk szemben itt is, ezúttal a nyelvtanulás területén. Ismét úgy találok, hogy a be-

mutatás tiszta, egyenes, részrehajlásmentes. Nem érvel sem mellette, sem ellene – egyszerűen bemutatja. És teljesen nyilvánvaló, hogy egy lexikonnak ilyen szemléletűnek kell lennie.

A következő szócikk, amelyet megnéztek, *Makarenko* – aki igencsak más jellegű okok miatt vitatott. Egy-oldalas, rendkívül világos összefoglalást találunk *Makarenko* pedagógiai gondolatairól. Ez ma már történelem – amit pedig ismernünk kell. Egy másik marxista nevelővel folytatom, *Vigotszkijjal*, aki *Makarenkóval* ellentétben nem ment ki a divatból, sőt, éppen ellenkezőleg, évezredünk végén valószínűleg ő a legnagyobb hatású pedagógiai gondolkodó. A *Vigotszkijt* bemutató cikk kitűnő, ám meglepő módon rövidebb, mint a *Makarenkóról* szóló.

Nagyon alapos (több, mint háromoldalas) cikk ismerteti a „Szovjetunió iskolarendszerét”, de nem találom semmit a nemzetiszocialisták pedagógiai elképzeléseiről. Talán a történelmi érdeklődésnek is megvannak a saját határai. Vagy a szakértelemnek. Vagy rossz helyen keresem.

Hazám, Svédország oktatási rendszerét is megnézve, és úgy találom, hogy a leírtak nagy része összhangban van azzal, ahogyan én látom, ami itt van, ám a cikk kicsit gyenge az egyetemi szintet illetően. Előszóris, nem említi a svéd felsőoktatás alapos átalakítását, amely 1993-ban történt, és amely az erősen központosított rendszerből az intézményi autonómia magas fokával és decentralizált döntéshozással jellemezhető rendszert hozott létre. Másodsor, az „egyetem” szó alig fordul elő, szemben a „harmadfokú oktatással”, amely bőven szerepel. Harmadszor, a post-secondary szintet négy furcsa kicsi négyzet képviseli a „Felnőttoktatás” kifejezés mellett. Nos, vannak egyetemeink, és ezeket általában nem tekintjük az felnőttoktatási rendszer részének (a 3. kötet 326. oldalán lévő ábra alapján téves elképzelésünk alakulhat ki).

Ezután megnézem azt az országot, ahol születtem és amelyet most is forrón szeretek. Rendkívüli információgazdagság tárul elém a kötet lapjain: a magyar-szócikkek a 385. oldaltól a 420. oldalig sorakoznak. Akad azonban néhány apróbb rejtély. Miért van az, hogy ami skandináv nézőpontból ugyanannak tűnik, nevezetesen a Magyarországon kívüli magyar oktatási nyelvű iskolák kérdése, különböző elnevezéseket kap különböző országok esetében? Például ‘Magyar anyanyelvű oktatás Szlovákiában’, ‘Magyar nemzetiségi oktatás Horvátországban’ (Jugoszláviában, Romániában, Szlovéniában, Ukrajnában) és ‘Magyar nyelvű oktatás Ausztriában’. Mindenesetre azonban ezek a cikkek nagyon, nagyon részletesek és kitűnő információforrást jelentenek.

Svéd- és Magyarország után harmadik, adoptált hazámat, Ausztráliát nézem meg, ahol elég sok időt töltöttem az elmúlt években. Természetesen megtalálom „Ausztrália oktatásügyét”. Ismét rengeteg (pontos) információ. Nem kap azonban hangsúlyt két alapvető ausztrál dilemma. Az első az, hogy a nem magánkézben lévő iskolákat a különböző államok ellenőrzik, és e különböző rendszerek koordinálása nehézségekbe ütközik. A második az, hogy az iskolák körülbelül egyharmada magánintézmény (főként katolikus) és érzékelhető az egyensúly hiánya az oktatás minőségében (főként a magániskolákat tartják jobbnak). Még egy szócikk címében szerepel Ausztrália. Kellemesen meglepődöm, amikor az Australian Council for Educational Research [Ausztrál Oktatókutató Tanács], a kedvenc ausztráliai városom, Melbourne külvárosában székelő nagyhatalmú kutató- és értékelési intézet illetve kiadóház rendkívül hatásos, tízoros bemutatását is megtalálom.

Igen, ilyen érzés e kötetek lapjait forgatni. Meglátások és tények gazdag tárháza, világos, egyenes, pontos nyelvezet. A szerzőgárdának sikerült kiemelésre méltóan jól ötvöznie a gondolatok tudományos mélységét a megfogalmazás érthetőségével és áttekinthetőségével. Ha specifikus témákat vizsgálunk, olyanokat, amelyekről magunk is meglehetősen tudással rendelkezünk, időnként támadhat az az érzésünk, hogy hiányzik valami, amit mi magunk fontosnak tartunk. Ám sokkal gyakoribb az, hogy váratlan kincsekre bukkanunk.

Az új évezred tudománya

A pedagógia nem magas presztízsű tudományterület, és kevesen várnak ebből a tudományból eredő világ-raszoló áttörést. Mégis, az elmúlt néhány évtized folyamán rendkívüli mértékben gyarapodott a tudásunk az emberi tanulás természetéről és az azt segítő társas környezetekről. Egyrészt a hatvanas évek végén, a hetvenes évek elején induló szociológiai jellegű kutatások, főképpen Franciaországban (pl. *Bourdieu*), Angliában (pl. *Young*, *Bernstein*) és az Egyesült Államokban (pl. *Jackson*) kikezdték azt a képünket, hogy az iskola egyszerűen olyan hely, ahol az egyes tanulók új képességekre tesznek szert. Az iskola olyan intézmény, amelynek révén a társadalom újratermeli önmagát, különösen a társadalmi rétegződés tekintetében. Egyszerűen fogalmazva: a gyermekek a társadalom különböző rétegeiből jönnek és arra szocializálódnak, hogy felnövekedvén kü-

lőnböző rétegekbe illeszkedjenek be. Ez nagyjából a rejtett tanterv eredménye, amely a gyermekek én- és társadalomképét befolyásoló játszma kimondatlan szabályainak készlete.

Másodszor, a kutatás – és itt nem utolsósorban a szintén a hatvanas évek végén, a hetvenes évek elején induló svéd kutatás (*Dahllöf, Lundgren*) – kimutatta, hogyan jelennek meg az iskolában a politikai szintű keretek és korlátok (pl. időbeli, finansziális, jogi stb). Ezek a korlátok nem határozzák meg, mi történik az iskolában; azt azonban, hogy mi történhet ott egyáltalán, ezek határolják be.

Harmadszor, a hetvenes évek közepétől kezdve intenzív kutatás folyik abban az irányban, hogy miképpen értelmezik a tanulók azt, amit meg kellene tanulniuk, és hogy miképpen észlelik a tanulás környezetét. A nyolcvanas évek közepére az érdeklődés előterébe került az intézményi kereteken kívül történő tanulás. Az informális tanulás, vagyis a tanulásnak mint különböző társas tevékenységekben való részvétel melléktermékének a középpontba kerülése nyilvánvalóvá tette a tanulás helyzetéhez kötött természetét és társadalmi-történelmi beágyazottságát. Éppen ezen a ponton válik jelentőssé *Vigotszkij* „újrafelfedezése”.

A tanulók eltérő értelmezéseinek és a tanulás részvételi és kontextuális természetének kutatása eredményeképp a tanulásra helyeződött a hangsúly a tanítással szemben. Azok az eredmények, amelyek a tanulók észlelésének és megértésének változatosságát mutatják fel, és az a figyelem, amely most az elme folyamataira irányul, úgy tűnik, forradalmi lehetőségeket hordoznak a gyakorlati tanári munka szempontjából is.

Ez tehát az én általános értékelésem az elmúlt három évtized pedagógiai kutatásainak fontosabb aspektusairól. Ezek egy mintázatot alkotnak, egy olyan mintázatot, amely azonban nem lelhető fel a lexikonban. Ennek három oka lehet. Az első az, hogy a „mintázat” nem írja le jól a pedagógiai kutatás fejlődését. Másodszor, lehet, hogy nem jó helyen keresem. Vagy, harmadszor: nincs ott. Miután elolvastam a „pedagógia”, „pedagógiai pszichológia”, „nevelésszociológia”, „neveléstudomány” stb. stb. szócikkeket, magam inkább a harmadik lehetőség felé hajlok. Tulajdonképpen ez az, amit a lexikon legsúlyosabb gyengéjének tartok. Miközben nagyon pontos és időszertű a különböző specializációk tekintetében, a tudományterület általános képét illetően azonban, amennyire ez megítélhető, inkább a történelmi fejlődést tükrözi, mint a továbbfejlődés frontjait.

Vizsgáljuk meg most írásunk jelen részének alcímét. Igen, meggyőződésem, hogy a pedagógiai kutatás a tudás központi területévé válik, s az itt folyó kutatások széleskörű következményeket hordoznak. Milyen alapon gondolom ezt? Először is, a fent elmondottakkal összhangban, az elmúlt harminc évnek köszönhetően létrejötték már a valóban pedagógiai kutatás alapjai. Másodszor, nagy szükség van olyan eredményekre, amelyek bepillantást engednek egyrészt abba, hogyan lehet a tanulókat képessé tenni arra, hogy megküzdjenek az egyre bizonytalanabb jövővel, másrészt azokba a folyamatokba és ezek kölcsönhatásaiba, amelyek révén tisztességes, jóra való emberek nevelhetők, akik jók saját maguk és mások szemében is. Bírhatunk nagy tudással arról, hogyan készítsünk fel embereket előre meghatározható helyzetekre, ám arról nem tudunk túl sokat, hogyan készítsük fel őket olyanokra, amelyek nem definiálhatók előre. És az emberiség nem volt még eddig különösebben sikeres jobb emberek formálásában – sem ideológiai, sem vallási alapon. Talán gyümölcsözőbb kiindulópont lehet, ha arról szerzünk ismereteket, hogy hogyan forrnak ki valójában az emberi jellemek.

Az ezekre a kérdésekre fényt vető lényeges eredmények megjelenése hatalmas áttörést jelentene a pedagógiai kutatás számára. Namost az a tény, hogy bizonyos válaszokra nagy szükség van, nem szükségszerűen vonja maga után azt, hogy meg is fogjuk ezeket találni. Viszont sokkal valószínűbbé teszi, hogy ez valóban megtörténik majd.

Egy nemzeti niche felé

Az előző részben kimutatott gyenge pont mellett még egy problematikus részletet találok a lexikkal kapcsolatban. A Pedagógiai Ki Kicsoda kötetre gondolok. Ez a kötet egy érdekes egyveleg. Azon felül, hogy kiválasztassék valaki a benne való szereplésre, életben is kell lennie és be kellett küldenie magáról a kívánt adatokat. Namost, csak példaképpen, fontoljuk meg azt a tényt, hogy *Robert Glaseren* kívül igen nehéz bárki más vezető amerikai pedagógiai kutatót megtalálni benne. *Michael Apple, John Seely Brown, Jerome Bruner, Maxine Green, Jean Lave, Seymour Papert, Lauren Resnick, James Wertch*, hogy csak néhány nevet említsünk, nem szerepel a kötetben. Felkérték őket, de nem válaszoltak? Vagy nem is választották őket ki?

A kötetben szereplők nagy része magyar, ami érdekes egyensúlytalanságot eredményez. A kötet lehetett volna magyar vagy lehetett volna nemzetközi. Most mindkettő – vagy egyik sem. A szereplőktől származó információ nagy részének nincs általános relevanciája. A legjobb vonás a kötetben a címek sora – postai és e-

Könyvekről

mail címek, valamint telefon- és fax-számok. Tulajdonképpen sokkal jobb lenne ezt a könyvet a fő kötetektől teljesen különállóan kezelni. Ebben az esetben azonban súlyos dilemma állna előttünk: hiszen ott nem szerepel senki önálló címszóval, aki életben van.

Namost, ha a Pedagógiai Ki Kicsoda nem is tett rám jó benyomást, a Pedagógiai Lexikont viszont nagyon lenyűgözőnek találom. Fentebb rámutattam néhány gyengeségére: ezek azonban olyan dolgokkal kapcsolatosak, amelyek hiányoznak belőle, és nem olyanokkal, amelyek benne vannak. Teljességgel csodálok minden szócikket, amit elolvastam. Rendkívül igényes tudományos szintet képviselnek és rendkívül jól olvashatóak. Mély meglátásokat ötvöznek igen hatékony kommunikációval. Felvilágosítanak és hasznunkra válnak. A két főszerkesztő és szakértő szerzőik hatalmas hada sikerrel teljesítette feladatát: olyan szellemi eszközt hoztak létre, amely éles és átfogó, súlyos és könnyed, áttekinthető és kimeríthetetlen. Mindenkinek gratulálok, aki ebben a merész vállalkozásban részt vett.

A most szemlézett magyar munka megjelenése előtt egy évvel került ki a nyomdából egy svéd pedagógiai enciklopédia. Az összevetésük büszkévé teszi magyar énemet, míg a svéd felem szégyenkezni kényszerül. Érdekes módon a svéd enciklopédiáról nemrégiben egy szintén magyar származású pedagógiaprofesszor írt recenziót. A neve *Kallós Dániel* (Umea Egyetem), s ezekkel a szavakkal fejezte be ismertetőjét: „Ez tényleg egy csapnivaló enciklopédia”.

Magyarország nemigen számít gazdasági szuperhatalomnak, talán még csak európai tigrisnek sem. Pedagógiai szempontból azonban igen jó a teljesítménye. Nemzetközi összehasonlítások tanúsítják ezt, a magyar tehetségexport bizonyítja ezt, olyan összehasonlító vizsgálatok, amelyekben magam is részt vettem, magyar és svéd diákok irodalmi szövegek megértését vizsgáló kutatások is mutatják ezt. Ha tekintetbe vennénk a befektetett anyagi forrásokat, Magyarország valószínűleg a kitűnőség/forint rangsor elején szerepelne.

Magyarországon a pedagógiának olyan kultúrája van, amelyre építhet az elméleti fejlődés, majd pedig a pedagógiai kultúra is sokat nyerhet az elmélet fejlődése révén. A különböző kulturális hatásokra, szerfelett változatos történelmi örökségére, gyakorlati szakemberei meglátásaira és képességeire, tudósai szellemi erejére építve Magyarország könnyen válhat vezető országgá a pedagógia területén – pedagógia világában, ahogyan arról gondolkozunk, ahogyan csináljuk, ahogyan éljük azt.

Végül szeretnék köszönetet mondani *Molnár Edit Katalinnak*, aki ezt a recenziót olvasható magyar nyelvre ültette.

Irodalom

Kallós Dániel (1996): *Pedagógisk uppslagsbok. Pedagogisk Forskning* 1. 173–174.

Pol Dupont és Marcelo Ossandon: La pédagogie universitaire

Presses Universitaires de France, Paris, 1994. 128 o. Irodalom: 125–126. o.

A címben olvasható „pédagogie” szó nem nevelést jelent, hanem tanítást és oktatásszervezést. Vannak azonban a könyvben az általunk is nevelésnek elismert tényekre, a középiskolára történő utalások.

A kilencvenes években *kilencmillió* egyén tanul egyetemen, főiskolán az Európai Unió területén. A létszám „exponenciálisan” növekszik, főleg azért, mert diplomás emberek visszatérnek az iskolapadba, hogy avulni kezdő tudásukat az új szaktudományos eredményekkel felfrissítsék. A felsőoktatásban tanító személyek száma 3.700.000 körül van. Létszámapasztó tényező a lemorzsolódás, amely mindenütt észlelhető, és igen magas azokban az országokban, amelyek tágra nyitják a kaput, nem ismerik a felvételi szűrést. A könyv mintegy átvilágítja a kilencvenes évek felsőoktatását, majd javaslatokat fogalmaz meg arra vonatkozóan, hogyan formálódjon tovább ez a hatalmas intézményhálózat a XXI. században.